

MOLITVA VJERNIH ECCLESIAE PEREGRINANTIS

Dr Anton BENVIN

Opću odluku o preuređenju euharistijskog bogoslužja, koja pretpostavlja oživljavanje i ponovno uvrštavanje vjerničke molitve u obnovljenu liturgiju (osobito misu) rimskog obreda,¹ neki smatraju jednim od najvažnijih reformnih principa liturgijske konstitucije Drugog vatikanskog sabora.²

Vjernička molitva unutar bogoslužjenja jest onaj žarišni trenutak liturgijskog događanja kada zajednica vjernika diže svoj duh i srce k Bogu i moli, kada sebe ostvaruje i doživljava kao moliteljica — *Ecclesia orans*. Ta molitva jest djelo koje provire iz njene duše, gdje trepte obuzetost, čeznuća, tjeskobe i nadanja prisutnih vjernika koji su *hic et nunc* okupljeni u ime Isusovo na molitvu, kao zajednica; pa kao što je Isus Krist, njihov Učitelj, Posrednik i Velesvećenik, na zemaljskom putu bio osobito u nekim časovima molitelj, tako se na svome putu kroz vrijeme i Crkva — *Ecclesia peregrinans*³ — u nekim trenucima snažnije nego u drugim doživljava kao zajednica molitelja.

Svrha je ovog izlaganja prikazati kako se to suoblikovanje i sjedinjavanje s Kristom moliteljem događa naročito intenzivno u vjerničkoj molitvi liturgije, napose misne liturgije.

1. Izlaganje će biti obilježeno prirodom svoga predmeta, to jest vjerničke molitve kao takve, koja je u sebi nešto komplementarno: vjernička molitva ne stoji sama za se, niti je gdje prva ili prvotna u nizu

¹ «Oratio communis' seu 'fidelium', post Evangelium et homiliam, praesertim diebus dominicis et festis de praecepto, restituatur, ut, populo eam participante, obsecrationes fiant pro sancta Ecclesia, pro iis qui nos in potestate regunt, pro iis qui variis premuntur necessitatibus, ac pro omnibus hominibus totiusque mundi salute» (cf. 1 Tim 2,1—2). DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Konstitucija o svetoj liturgiji* »Sacrosanctum concilium«, 53; usp. 50.

O vjerničkoj molitvi raspravljaju: P. ALFONZO, *Oratio fidelium*, Origine e sviluppo eucologico della prece dei fedeli, Finalpia 1928; P. BORELLA, *L'oratio fidelium ripristinata dalla Costituzione Liturgica conciliare*, u: *Ambrosius* 1964, 435—461; Isti, *L'oratio fidelium nelle sue varie forme strutturali*, u: *Ambrosius* 1965, 9—23; L. DELLA TORRE, *L'oratio fidelium*. Una preghiera dell'Assemblea, u: *Rivista liturgica* 1964, 214—224; 1965, 49—66; R. FALSINI, *La preghiera comune o dei fedeli nella messa*, u: *Rivista di pastorale liturgica*, n. 15, 1966, 127—142; A. NOCENT, *La prière commune des fidèles*, u: *Nouvelle revue théologique* 1964, 948—964.

² Tako J. A. JUNGSMANN, Komentar Konstituciji o svetoj liturgiji (br. 50), u *Lexikon für Theologie und Kirche*³, Das 2. vatikanische Konzil, Konstitutionen, Dekrete und Erklärungen. Kommentare, Freiburg—Basel—Wien 1967, 1,53: riječ je o generalnom reformnom načelu za misu, u kojemu se implicitno sugerira ponovna uspostava i vjerničke molitve.

³ Usp. RIMSKI MISAL, Treća euharistijska molitva: »... *Ecclesiam tuam peregrinantem in terris* ...».

radnji, nego je redovno u pratnji: ona nastavlja, dovršava i na svoj način dopunjuje što joj je prethodilo, odnosno sve to povezuje s onim što će slijediti. Recimo u misi: vjernička molitva predstavlja uistinu žarišni trenutak radnje, ali trenutak koji ne stoji za sebe već je u dvostrukom odnosu: u odnosu s onim što je bilo, pa označava cilj ili kraj službe riječi — i u odnosu s onim što ima biti, pa tvori svojevrsan prijelaz od službe riječi k euharistijskom bogoslužju.

Stoga je i ovo razmatranje u biti komplementarno: ono nastoji pobliže pokazati kako se vjernička molitva ugrađuje u cjelokupnost kršćanskog moljenja, prvenstveno liturgijskoga; želi osvijetliti samo jedan vid molitvene prakse Kristove Crkve na putu.

2. Nadalje, predmet, koji je naslovom određen: *Molitva vjernih putujuće Crkve*, bio je do nedavna jedva prisutan, da ne rečemo da je bio odsutan, iz svijesti i prakse naših crkava na Zapadu. Događaj Drugog vatikanskog sabora označuje u tom pogledu prijelomni zaokret: Sabor je, naime, odlučio uspostaviti ponovno nešto što je bilo zamrlo pred skoro tisuću i pet stotina godina. Pa valja konstatirati da naša generacija, uz časne iznimke, izlazi time iz izvjesnog vakuuma, iz svojevrsne vjekovne nijemosti; da naša generacija vjerničke molitve nije tako reći do jučer poznavala, pa možda ne zna što bi s njom, ne zna je pravo zamisliti i moliti, već to mora učenički (na)učiti.

Svi se mi nalazimo pred nelakim zadatkom, koji je za svećenike to složeniji što, kao pastiri, predvodnici i blagovjesnici naroda, moraju svoj narod neumorno učiti kako će tu molitvu odsada slagati i moliti: moraju učiti sebe i druge.

3. Ovo bi izlaganje željelo, stoga, zacrtati u prvom redu koordinatni sustav u kojemu vjernička molitva ima svoj prirodni smještaj, jer se samo tako može pokazati u kojemu pravcu valja tražiti izlaz i moguća rješenja.

4. Naumice uzimamo u obzir prvenstveno vjerničku molitvu u misnoj liturgiji — i to onu koja je molitva vjernih *kat'exochen* (na kraju službe riječi). U tom smislu će izlaganje dati dojam monografski, jer neće moći obaseći svih elemenata koji bi također mogli biti dodirnuti; ali mu je, u toj suženosti predmeta, i stanovito jamstvo da će reljefnije i zato jasnije istaknuti one vidove koji su za vjerničku molitvu u misi bitni. I prema tome, u onome što slijedi jedva će biti govora o molitvenim formulama koje se dadu svesti na formu vjerničke molitve, kao što su npr. u rimskoj misi zazivi *Gospodine, smiluj se* na početku mise ili zagovorne prošnje u euharistijskoj molitvi ili molitve vjernih u časoslovu.

Izlaganje ćemo podijeliti u tri dijela:

1. Povijesni pregled nastanka i razvitka vjerničke molitve,
2. Struktura i fizionomija vjerničke molitve,
3. Narav i značenje vjerničke molitve.

I. POVIJESNI PREGLED NASTANKA I RAZVITKA VJERNIČKE MOLITVE

A. Kršćanska starina

Poslušni Kristovoj naredbi da »valja svagda moliti i nikada ne su-stati« (Lk 18,1), kršćani su od pamtivijeka nastojali udovoljavati tom zadatku u mnogim prigodama života, ali navlastito kad su se u ime Isusovo okupljali na sastanke da lome kruh. I provodeći u djelo taj poticaj Duha, oni su (valjda) od prvih dana ispunjavali svojevrsno »pravilo« ili kanon moljenja, koji je našao izražaja već u ovom zapisu Prve poslanice Timoteju:

»Tako prije svega molim da se upravljaju prošnje, molitve, zazivi, zahvaljivanja za sve ljude, za kraljeve i za sve koji su na višem položaju, da mogemo provoditi tih i miran život u punoj pobožnosti i dostojanstvu. To je dobro i ugodno pred Bogom i Spasiteljem našim, koji hoće da se svi ljudi spase i dođu do spoznaje istine«. (1 Tim 2,1—4).

Taj osebujni tekst, koji će nadahinjivati vjerničke molitve diljem stoljeća do naših dana, zanimljiv je:

- a) i sa svoje *formalne* strane: tu su u asindetonu nanizane četiri (pod)vrste molitava, poimence: prošnje — molbe — zazivi — zahvale (*deêseis — eukai — enteuxeis — eucharistiai*),
- b) i sa svoje *intencionalne* strane: vodi računa o svim ljudima, tako reći o svim mogućim kategorijama čovječanstva, napose o odgovornima za druge u društvu i javnom životu, a sa svrhom da svi mognu živjeti u spokojnosti i miru, spoznati istinu i spasi se.

I Crkva je takvoj vrsti molitve, kakvu je Apostol preporučivao Timoteju, našla istaknuto mjesto u svom bogoslužjenju, i to poglavito na svršetku službe riječi.

Za to nije morala iznalaziti ili stvarati nov stilski i obredni izraz. Poštujući zakonitost procesa Inkarnacije, koji vrednuje sve ljudske datosti te rado preuzima ono što je tu autentično i pozitivno, Crkva je već u prvim danima usvojila postojeće dobro rješenje židovske molitvene predaje: slijed molitava na svršetku sinagogalne službe riječi, osobito onaj koji je bio nalik poznatom nizu od osamnaest blagoslova (*S^emone esre*).⁴

Da se takva praksa već u počecima kršćanstva ne samo ustalila nego i proširila svijetom, posvjedočuje Justin († oko 165) u pozna-

⁴ P. BORELLA, *L'oratio fidelium nelle sue varie forme strutturali*, u: *Ambrosius* 1965, 21—23.

tom tekstu Prve apologije, gdje govori o kršćanskim euharistijskim sastancima:

»U dan zvan sunčev dan (tj. nedjelju) drži se zajednički sastanak svih, bilo da borave u gradu ili na selu. Koliko već ima vremena, tu se čitaju spomen-zapisi apostola i knjige proročke. Nato, kad čitač prestane, predstojnik nas opomene i potakne živom riječju da se ugledamo u one primjere. *Zatim se dižemo svi zajedno i molimo molitve.* A poslije molitava, kako već rekosmo, donese se kruh i vino i voda, a predstojnik upravi Bogu molitve i zahvale, kako mu je moguće, a narod odobravajući pristane i kaže: Amen«. (1 Apol 1,67).

U tom navodu Justin se izričito poziva na jedan svoj prethodni opis u istoj Apologiji, gdje je bilo riječi o krštenju. Čujmo i taj dio:

»Tko uzvjeruje i prijeđe k nama, njega, kada se pokrsti, vodimo k braći — tako se zovemo — onamo gdje su sakupljeni, *da se zajedničkim molitvama pomolimo* i za sebe i za prosvjetljenoga (krštenoga) i za sve druge svud na svijetu, kako bismo spoznavši istinu bili dostojni i po djelima svojim biti dobri građani i čuvari zapovijedi da se vječnim spasom spasimo. *Poslije molitve pozdravimo jedni druge cjelovom.* Nato se predstojniku braće donese kruh, i čaša s vodom i vinom. On to uzme, izreče hvalu i slavu Ocu svega svijeta po imenu Sina i Duha Svetoga i usrdno zahvali Bogu što nas je time počastio. Pošto svrši molitve i zahvalu (euharistiju), sav nazočni narod odobravajući klikne: Amen. A 'amen' znači u židovskom: 'Bilo tako!'«. (1 Apol 1,65).

U tim Justinovim svjedočanstvima, negdje iz sredine 2. stoljeća, imamo u jezgri bit ranokršćanske baštine koja se odnosi na vjerničku molitvu. Justinov, naime, zapis tumači:

- i *kada* se moli: na euharistijskom sastanku poslije čitanja Biblije (Novog zavjeta i Starog zavjeta) a neposredno prije donošenja prikaznih darova; poblize, odmah poslije predstojnikova nagovora (homilije) a prije cjelova mira;
- i *tko* se moli: svi zajedno, sav narod;
- i *kako*: dižemo se i molimo — stojeće;

- i što: zajedničke molitve (*koinas eucharas — communes preces*);
- i za koga: za sebe (tj. za zajednicu), za prosvjetljenoga (tj. za trenutnu potrebu) i za sve ljude po svijetu;
- i radi čega: da spoznamo istinu, da budemo dobri građani, čuvari zapovijedi te se jednom spasimo.

Nemoguće je oteti se dojmu da nam u podtekstu ovih zadnjih elemenata odjekuje Apostolov naputak iz 1 Tim 2,1—4.

Takva vjernička molitva u liturgiji, navlastito euharistijskoj, posvjedočena je svuda u kršćanskom svijetu prvih stoljeća: u Aleksandriji i Egiptu, Antiohiji i Siriji, Rimu, Italiji, Sjevernoj Africi, Galiji i Hispaniji,⁵ pa će redaktor tzv. *Indiculus*-a ili Pseudo-celestinovih *Capitula*, po svoj prilici Prosper Akvitanski moći u 5. stoljeću ustvrditi:

»Nema kraja na svijetu gdje kršćanski narodi ne bi molili takvih molitava!«⁶

Ali ta se praksa, kojoj je Crkva isprva bila posvuda vjerna i dosljedna, s vremenom stala pod raznim utjecajima modificirati, ukrućivati i kliširati, tako da će ponegdje početi izostajati, dok jednog dana i posvema ne iščezne — kao što je to slučaj u misi rimskog obreda. Drugdje će se, doduše, zadržati ali će izgubiti spontanost nadahnuća konkretnog trenutka i udarnosti sebi svojstvene aktualnosti. To se kraćenje događa u ono vrijeme kad opada ne samo smisao za vjerničku molitvu nego blijedi sve većma i svijest o potrebi primanja pričesti.

Za rimsku liturgiju — koja nas ovdje najviše i zanima jer će u našim krajevima, pa i onim glagoljaškim, ona jednog dana isključivo prevladati — posljednje pisano svjedočanstvo o postojanju vjerničke molitve u misi potječe iz kraja 5. stoljeća.⁷

Papa Gelazije I (492—496) uvest će, možda po istočnjačkom uzoru, na sam početak mise litanijske zazive, koji su ovako započinjali:

»Dicamus omnes: Domine, exaudi et miserere.
Patrem Unigeniti et Dei Filium Genitoris ingeni et
Sanctum Spiritum fidelibus animis invocamus — Kyrie eleison.

Pro immaculata Dei vivi ecclesia, per totum orbem constituta,
divinae bonitatis opulentiam deprecamur — Kyrie eleison.

Pro sanctis Dei magni sacerdotibus et ministris sacri altaris
cunctisque Deum verum colentibus populis Christum Dominum
supplicamus — Kyrie eleison.

⁵ Vidi članke P. BORELLA i A. NOCENT-a, navedene u bilj. 1.

⁶ PROSPER AKVITANSKI, *De vocatione omnium gentium* 1,12:PL 51,664.

⁷ Spominje ju papa Feliks III (483—492): usp. A. NOCENT, n. čl. i P. BORELLA, n. čl. u: *Ambrosius* 1964, 443.

Pro universis recte tractantibus verbum veritatis multiformem Dei sapientiam peculiariter obsecramus — Kyrie eleison«. ⁸

Tim je zahvatom, čini se, iz rimske mise nestalo vjerničke molitve na kraju službe riječi: možda se pokazivala bespredmetnom pošto joj se pojavila suparnica u prvom dijelu liturgije.⁹ No proces odumiranja vjerničke molitve kao takve neće time stati: papa Grgur Veliki (590—604) izostavit će — spočetka doduše samo na svagdane (*in cotidianis missis*) — kazivanje nakana i na početku mise a zadržat će samo odgovor: *Kyrie eleison*;¹⁰ tako da će upravo taj ostatak ostataka vjerničke molitve vjekovima obilježavati svojevrsnu specifičnost latinske mise i na svoj način svraćati pozornost na ono što je tu bilo pa nestalo.

B. Daljnji razvoj kroz vjekove

Rimska misa tako prekrojena, ili ako hoćemo, molitveno osiromašena, stupit će u Srednji vijek i ostati stoljećima, gotovo podrug tisućljeća, bez jednoga od temeljnih nosača liturgijskog događanja i aktivnog sudjelovanja naroda: vjerničke molitve. U tom prerađenom izdanju euharistijska celebracija latinske Crkve širit će se tokom vjekova diljem svijeta (Evropa, Afrika, Amerika, Oceanija) i više manje svuda potiskivati postojeće krajevne liturgije (npr. galikansku, starohispansku i sl.). Neće od toga biti pošteđeni ni naši krajevi: glagoljaši su, istina, uspjeli učuvati jezik i pismo ali ne i sve prvobitne sastavne dijelove svoga bogoslužnja.

Treba ipak istaknuti da je, usprkos tolikim neprilikama, vjernička molitva i na Zapadu opstala u mnogim krajevima na svom izvornom mjestu: na kraju službe riječi.¹¹ Iskonska želja i osjećaj kršćanskog naroda za moljenjem nije mogao preboljeti gubitka, pa su svećenici predvodnici liturgije bili i predmolitelji zajedničke molitve na narodnom jeziku poslije homilije (ili tzv. napovijedi) u obliku niza prošnjih ili kazivanja nakana, na koje bi se nadovezivali *Očenaši*. Tako će u Francuskoj ostati do novijih dana tzv. *Prières du prône*, u Engleskoj *Bidding Prayers*, u Njemačkoj *Fürbitten*, u Španjolskoj *Plegaria en la Misa mayor los dios de Domingo* — a u nekim našim krajevima

⁸ Tekst vidi u: J. A. JUNGSMANN, *Missarum sollemnia*, Wien 1948, I, 417—418. Narod je na zavez odgovarao većinom sa *Kyrie eleison*, a na neke i sa *Praesta, Domine, praesta* ili *Domine, miserere*.

⁹ Problem kako je vjerničke molitve iz rimske mise nestalo ostaje otvoren: A. NOCENT, n. čl.; N. M. DENIS-BOULET, *Analyse des rites et des prières de la messe*, u: A. G. MARTI-MORT, *L'Eglise en prière*, 1965, 341—343; 367—369.

¹⁰ U pismu Ivanu Sirakuškom piše papa Grgur: »Kyrie eleison autem nos neque diximus neque dicimus sicut a Graecis dicitur, quia in Graecis omnes simul dicunt, apud nos autem a clericis dicitur et a populo respondetur, et totidem vicibus etiam Christe eleison dicitur, quod apud Graecos nullo modo dicitur. In cotidianis autem missis alia, quae dici solent, tacemus, tantummodo Kyrie eleison et Christe eleison dicimus, et in his deprecationibus vocibus paulo diutius occupemur.« Epist. 9.12: PL 77,956. Pod izrazom *alia* uiae dici solent misli Papa zacijelo na nakane koje su se prije svakog *Kyrie* ili *Christe eleison* izgovarale: usp. rasprave navedene u bilj. 9.

¹¹ O preostatku vjerničke molitve u zapadnim crkvama, naročito u Francuskoj: J. B. MOLIN, *L'oratio fidelium: ses survivances*, u: *Ephemerides liturgicae* 1959, 319—317.

tzv. *molenja*. U nekim župama po Dalmaciji sačuvat će se starodrevni običaj vjerničke molitve netaknut do naših dana, bar u neka vremena crkvene godine.

Časni preostatak u rimskoj liturgiji jesu svečane molitve — *orationes sollemnes* — na Veliki petak, njima slične molitve pri podjeljivanju redova, zazivi na kraju Litanija svih svetih i u Časoslovu tzv. *Preces*.

Istočne su liturgije u tom bile sretnije ruke: litanjski tip molitve vjernih ostao je — premda ne sam, jer su mu se s vremenom pridružile i u prednjem i daljnjem dijelu liturgije slične sastavine — velim, litanjski tip ostao je na svom stožernom mjestu: pri svršetku službe riječi.¹²

C. Reformni zahvat II. vatikanskog sabora

Poslije temeljitih studija, komparativnih, analitičkih i euholoških, bilo je očekivati da će Drugi vatikanski sabor (1962—1965) ispuniti želju mnogih, da ponovo oživi vjerničku molitvu i uvrsti je natrag u euharistijsku liturgiju rimskog obreda.

Obnavljajući liturgiju, u nastojanju da istakne pravi smisao i povezanost pojedinih dijelova slavlja kao i da omogući živo sudjelovanje naroda, Sabor je neke stvari uklonio (npr. udvostručene radnje), nešto je pojednostavnio, za nečim pak nanovo posegnuo.¹³ Tako je opet uvrstio vjerničku molitvu u misu na kraju službe riječi.

Sabor je vjerničku molitvu vratio na izvorno joj mjesto.¹⁴ To je u skladu s naravi te molitve kao i s logikom cjelokupnog slavljenja službe riječi, u kojoj imamo redom: 1. čitanje-slušanje riječi, 2. odjek riječi u pjesmi, 3. odgovor u zajedničkoj molitvi. U duhu apostolske i ranokršćanske predaje Sabor joj je odredio i bitne sadržaje: mora voditi računa o velikim trajnim potrebama Crkve i ljudskog društva, a onda i o željama i nakanama vjernika u zajednici.¹⁵ Razni provedbeni dokumenti Crkve saborsku su inicijativu potanje odredili, razradili i, osobito kad je riječ o Časoslovu, raznoliko nadopunili.¹⁶ To kretanje ne isključuje, nego naprotiv potiče daljnje napredovanje i usavršavanje molitve vjernika, u skladu s potrebama, očekivanjima i osebnostima raznih krajeva i naroda.

¹² Tako se općenito može tvrditi, iako među istočnim liturgijama ima znatnih odstupanja: usp. A. RAES, *Introductio in liturgiam orientalem*, Romae 1947, 76—80; negdje je molitva vjernih skoro posve iščezla i na Istoku: na primjer, u zapadno sirske Jakobita: J. A. JUNGSMANN, *Missarum sollemnia*, Wien 1948, I, 595.

¹³ Usp. Konstitucija *Sacrosanctum concilium*, 50.

¹⁴ O tome: komentar J. A. JUNGSMANN-a naveden u bilj. 2, str. 55—56.

¹⁵ Vidi bilj. 1.

¹⁶ Uputa Sv. Zbora obreda *Inter Oecumenici* (1964); uvodni dokumenti Rimskog misala (*Institutio generalis Missalis romani*, 1969, br. 16.45—47) i Rimskog časoslova (*Institutio generalis liturgiae horarum*, 1971, br. 179—200).

¹⁷ R. FALSINI, *La «preghiera comune o dei fedeli» nella Messa*, u: *Rivista di pastorale liturgica* 1966, 127—142, napose 132—133.

II. STRUKTURA I FIZIONOMIJA VJERNIČKE MOLITVE

U molitvenoj tradiciji kršćanskih crkava ustalila su se uglavnom dva stilska tipa vjerničke molitve: jedan svečaniji — predstojnički, drugi jednostavniji — litanijski i dijalogalni.¹⁷

1) *Svečaniji* tip: susrećemo ga u Aleksandriji, gdje se sastoji od poziva, svećenikove molitve i potvrdnog »Amen« zajednice; i osobito u Rimu, gdje je u klasičnoj izvornoj formi sačuvan u tzv. svečanim molitvama na Veliki petak; građen je sustavno hijerarhijski tako da u njoj glavnu riječ ima predvodnik: počinje s proglasom nakane (*Oremus, dilectissimi nobis, pro Ecclesia sancta Dei...*), zatim slijedi molitva u šutnji (na koljenima — *Flectamus genua*), pa zborna molitva predstojnikova (*Omnipotens sempiterne Deus...*), našto narod potvrdo kaže: Amen. Slično je građena i zaključna molitva kod ređenja u Pontifikalu.

2) *Jednostavniji* tip sačuvao se u istočnim liturgijama, a za nj se opredijelila uglavnom sva posaborska obnova. Građen je tako da najprije dolazi opći poziv na molitvu, našto slijedi proglašavanje pojedinih zaziva sa strane jednoga od članova zajednice (npr. đakona) i prihvaćanje odnosno nadopunjavanje sa strane naroda (npr. *Gospodine, pomiluj nas*), na kraju dolazi zaključna molitva predstojnikova i potvrdni pristanak zajednice: Amen. Ovaj je način kraći i znatno prikladniji za aktivnije uključivanje naroda u molitvu. Poželjno je da odgovor što ga vjernici daju bude kratak, ritmički skladan i smisljeno bogat, i ne mora nikako biti uvijek jedan te isti nego raznolik: kao npr. nekada *Kyrie, eleison* i *Christe, eleison* izmjenjivali su se s drugima: *Oramus te, Domine, exaudi et miserere; Precamur te, Domine, miserere; Praesta, Domine, praesta* itd.).¹⁸

Ono što daje pečat ovoj vrsti vjerničke molitve jest svakako njen središnji dio — slijed zaziva, koji su redovito sročeni tako da se u prvom dijelu kazuje za koga ili za što se moli: *Za Crkvu...* ili *Za patnike i bolesne...*, dok se u eventualnom završnom dijelu (koji ponekad, kako je to slučaj u bizantskoj liturgiji, može izostati) ističe svrha: *da bude sol zemlje i svjetlo svijeta* ili *da im trpljenje bude na spasenje* i sl.

Komu je u pravilu upravljena vjernička molitva? U duhu starokršćanske (i novozavjetne) predaje, općenito je upravljena Bogu Ocu, po načelu što ga je Hiponski sabor (393) ovako formulirao:

»Et cum altari assistitur, semper ad Patrem dirigatur oratio«.¹⁹

»Kad se kod oltara služi, nek se molitva uvijek upravi k Ocu«.

Recimo još nešto o broju zaziva (nakana) i sadržaju vjerničke molitve. U novije se vrijeme zamjećuje težnja da se norma ustali na oko

¹⁸ Jedan od dobrih »odgovora« jest i *šutnja* u kojoj svatko od prisutnih moli svoju osobnu molitvu: usp. *Opća uredba rimskog misala*, 47.

¹⁹ Kanon 21: preuzet kao kanon 23 na III kartaškom saboru (397) — za pojedinosti: J. A. JUNGSMANN, *Missarum sollemnia*, Wien 1948, X I, 468.

4—6 zaziva, ali više nego pravilo imamo tu orijentir za približnu poželjnu mjeru. Kako bilo da bilo, tradicija ne stavlja tu posebnih ograda: prepušta stvar uviđavnosti i ocjeni konkretne situacije.

Sadržaj se, kako smo to već vidjeli, treba kretati oko vjekovnih, općih i glavnih potreba čovječanstva i Crkve, oko odgovornih i društvu i javnom životu, oko potrebnih i nemoćnih i oko konkretne okupljene zajednice. Osim tih temeljnih daljnjih tema, molitvi će pobliže nadahnuće dati »znakovi vremena«: izrazitiji događaji ili tendencije kretanja u narodu i Crkvi (iseljavanje, odgoj mladeži, škola, socijalne vrednote, karitas i sl.), ali navlastito pozorno poslušana poruka Božje riječi i (konkretne) pobude predstojnikove homilije.

Ovi potonji vidovi kadri su da čitavom slijedu zaziva i prošnji dadu biljeg jedinstvenosti i koherentnosti. Poželjno je težiti za tim da se Vjernička molitva zamisli kao cjelina: da se od uvodnoga predvodnikova poziva do zaključne molitve iznutra razvija, raste i doseže svoj puni izražaj u odobravajućem pristanku zajednice: Amen. Tako neka bude!

III. ZNAČENJE I NARAV VJERNIČKE MOLITVE

A. Nazivi vjerničke molitve

Tri su uglavnom imena što ih je molitva o kojoj govorimo tijekom vremena dobila: 1. zajednička molitva, 2. vjernička molitva, 3. sveopća molitva.²⁰

1. *Zajednička molitva (oratio communis)* jest njeno ponajstarije ime: susreli smo ga već u Justina Apologete sredinom 2. stoljeća. To je uzor-molitva Crkve osobito kad je sabrana u Kristu kao njegova *zajednica*: ona predstavlja vrhunac sudjelovanja vjernika u službi riječi, analogno onome što predstavlja pričest kao vrhunac sudjelovanja vjernika u službi euharistije. Naziv *zajednička molitva* možda je u toliko manje prikladan što svako liturgijsko okupljanje i slavlje jest zapravo zajednička molitva.

2. *Vjernička molitva (molitva vjernih — oratio fidelium)* isprva je naziv skovan za molitvu uže zajednice *krštenih* vjernika za razliku od šireg liturgijskog skupa kojemu su po pravilu pripadali i katekumeni. Katekumeni su se kršteničkoj zajednici posve priključivali na dan krštenja i tada su smjeli po prvi put sudjelovati kao molitelji u molitvi vjernika.

3. *Sveopća molitva (oratio universalis)* jest naziv koji ističe osobito širok, rekli bismo skoro, neomeđeni raspon te molitve: vjernička molitva jest sveopća molitva u tom smislu što je molitva svih, na službu Božju sabranih, vjernika za sve ljude.

Kako vidimo, sva su tri naziva opravdana i dobra.

²⁰ O tome: R. FALSINI, n. čl.; L. DELLA TORRE, n. čl. u: *Rivista liturgica* 1965, 49—66.

B. Narav vjerničke molitve

Vjernička molitva — kako spomenusmo — jest komplementarna i izazvana veličina, ona je u biti svojevrsan odgovor vjernog srca zajednice na riječ koju joj je upravio Bog, odgovor vapaja, prošnje, zazivanja, zagovora.

Pri tom je Riječ kao inicijativa Božja djelovanja, da tako rečemo, silazno, idući od Boga k čovjeku, a ova molitva kao odgovor na Božju riječ djeluje uzlazno, ide od čovjeka k Bogu, uvijek po i u Kristu Isusu, gdje se ta neiskazana dijaloška razmjena misli, osjećanja i riječi — *O admirabile commercium!* — zapravo jedino i događa.

Zato i nije čudo što je vjernička molitva tradicionalno eminentni dio službe riječi: njezin cilj i punina, i što je unatoč mnogim neprilikama — kako vidjesmo — opstao tu na svom pravom mjestu do dana današnjega.

Nije stoga, čini nam se, dovoljno uzimati da se vjernička molitva nadovezuje na Riječ općenito i tek izvanjski (*quasi per iuxtapositionem*) nego je valja radije osjetiti povezanu iznutra, imanentno, (*per compositionem*): obadvije veličine, i Riječ Božja i riječ ljudska ukomponirane su u složeno bogočovječje (teandrično) dijaloško-razgovorno djelo u Kristu. U tom smislu svaka liturgija riječi jest uistinu suradničko djelo: i *opus Dei* i *opus hominis*, integriran u otajstvo Isusa Krista i pokretan snagom njegovu Duha.²¹

Doduše, moramo priznati da je drevna liturgijska predaja rješavala stvar dosta općenito: u staroj vjerničkoj molitvi ne osjeća se odjekivanje pročitane riječi Božje ili teme svetkovanog otajstva. No ipak, naravno je očekivati da će slušanje prikaza o velikim Božjim djelima u povijesti, pa razmatranje o njima i razlaganje u homiliji buditi sami po sebi mnogovrsno odjekivanje u dušama vjernika. Otkriće značenja Božje riječi u liturgiji i životu Crkve pojačalo je u novije vrijeme želju da odjeci Riječi ne posustanu, ne zamru u srcu, nego da se ukorijene i prodube. To je navelo neke suvremene liturgiste i pastoralce u novije vrijeme da vjerničku molitvu tješnje iznutra nadovežu na pročitane biblijske tekstove. Taj postupak bi mogao djelovati i *pedagoški*, jer bi malo pomalo privikavao vjernike da misle o potrebama sebe i svijeta, smišljajući pri tom odgovarajuće molitvene nakane, ne samo u duhu javnog mnijenja i kulture koja je trenutno »u modi« nego prvenstveno u svjetlu Božjih spasiteljskih namisli, koje nam se očituju pod izrazom biblijske riječi.²²

Iako netko može reći da je to nadovezivanje vjerničke molitve na Božju riječ svojevrsna novost, ipak je vrlo prihvatljiva i poželjna jer se naravno uključuje u kretanja suvremene biblijsko-liturgijske obnove, kako su se uostalom oduvijek svetopisamska riječ i istinski proživljena

²¹ U otm smislu: J. B. MOLIN — Th. MAERTENS, *Pour un renouveau des prières du prône* (Paroisse et liturgie 53), Bruges 1961; slično i L. DELLA TORRE, n. čl. u: *Rivista liturgica* 1965, 53—55; kritičan je u tom pogledu: R. FALSINI, n. čl. 138—140.

²² Usp. J. B. MOLIN — Th. MAERTENS, *Pour un renouveau des prières du prône*, 1961, 47—48.

molitva najskladnije slagale i uzajamno upotpunjivale (sjetimo se neizrecive harmonije u onom neprestanom stapanju biblijskih reminiscencija i spontanih izljeva molitve u »Ispovijestima« svetog Augustina!). Istina, za takvo sastavljanje molitava nije dosta imati želju i dobru volju, tu treba adekvatna formacija, koja predmnijeva temeljito poznavanje i Biblije i teologije molitve i vjere i kompleksnih prilika i gibanja u suvremenom čovječanstvu...

Jer vjernička molitva, kao odgovor (vapaj, zaziv, prošnja) vjernih ljudi Bogu, uvjetovana je ne samo budno slušanjem, prihvaćenom i vjerovanom riječju Božjom nego također i pozornim motrenjem, oslušivanjem, registriranjem »znakova vremena« i potreba svijeta. Crkva u molitvi — *Ecclesia orans* — jest zapravo i Crkva na putu — *Ecclesia peregrinans* — koja idući k vječnom počinku u Domu Božjem stalno mijenja položaj, te se gotovo svakog dana zatekne u novim prilikama, u neviđenom i neznanom krajolik, gdje mora ostati vjerna Kristu i sebi, onomu što jest, Bogu i svome poslanju.

I zato će vjernička molitva okupljene zajednice u toliko biti ono što jest — živa, istinska i autentična molba, vapaj, prošnja — ukoliko budu vjernici osvjedočeni da jesu ono što jesu — to jest, zajednica Kristovih učenika koji u određenom prostoru i vremenu žive od vjere, rastu, sazrijevaju i djeluju snagom Duha, trudeći se da obnove sebe a po sebi i lice zemlje.

U vjerničku bi molitvu, prema tome, moralo doći do riječi *suosjećanje* svakog vjernika određene mjesne crkve za opću Crkvu i za sav svijet, za domovinu i rodni kraj, za mjesnu crkvu i obitelji, i to ne tek općenito, paušalno, stereotipno nego konkretno, adekvatno, primjerenom osjećanje realnosti, stečeno izoštranim promatranjem tih i tih »znakova vremena«, u koordinatama tih i tih prilika, a u svrhu postizavanja tih i tih ciljeva. Budući da se vremena i situacije neprestano mijenjaju, pa povijest spasenja pozna, doduše, slične i *analogne* ali ne i *identične* situacije, teško je znači takav obrazac molitve vjernih koji bi bio pogođen i valjan za sva vremena i sve potrebe. Neki smatraju da je ukrućivanje i ustajalost formula vjerničke molitve u starini na Zapadu dobrim dijelom i prouzrokovalo njeno zanemarivanje i napuštanje. I stoga, negdašnji formulari, koji su u svoje doba mogli izvršno odgovarati potrebama Crkve i svijeta te zaslužuju da ih smatramo »klasičnima«, dandanas ne mogu a da ne zvuče ponešto prevladani i neaktualni. I zato, kad je riječ o vjerničkoj molitvi na euharistijskim sastancima danas, nameće se nužno i problem stanovitog liturgijskog *stvaralaštva*; pitanje je hitno i važno, no i vrlo složeno a da bismo ga mogli ovdje sad načeti.²³ Morala bi mu se posvetiti i u nas sve veća pažnja.

Crkva, naime, koja vrši liturgiju nije svakolika — *tota quanta* — univerzalna Crkva: univerzalne Crkve u punom smislu na zemlji i nema; izraz »sva Crkva« nužno uključuje i nebesku zajednicu: univer-

²³ Pitanju stvaralaštva u liturgiji posvećen je čitav br. 111 *La maison-Dieu* 1972 (*Créativité et liturgie*).

zalna Crkva bit će ostvarena istom u eshatološko doba na nebesima. Nego, Crkva koja se sastaje na bogoslužje, koja zajedno pjeva i moli, koja zajedno obnavlja Kristov spomen i blaguje euharistiju, ta je Crkva uvijek jedna konkretna, manja zajednica, koja je jedinstvena, izvorna, neponovljiva veličina, kakva je samo ona na svijetu i nijedna druga. Zato joj i odgovara nešto vlastito, nešto čega ima i mora biti samo u njoj i nigdje drugdje: jer ta zajednica oživotvoruje Kristov misterij na *sebi svojstven* način. A ako ga oživotvoruje, ona ga mora onda moći i objaviti i izreći na *svoj* način. Liturgija nas uči da Crkvu promatramo ne tek *in abstracto*, u teoriji, kao teološku kategoriju (»savršeno društvo«) ili katekizamsku definiciju, nego prvenstveno kao skup živih ljudi, kao konkretni narod, narod Božji na putu koji ide u susret svome Gospodinu pa dok vjeruje i radi, žrtvuje se i nada, on moli, traži i pita, ište i prosi, vapi i viče za pomoć. — To je naime bit vjerničke molitve, da je eminentno deprekativna-intercesorna, tj. prozbeni i zagovorna molitva.²⁴ Taj živi narod Božji na putu, kad okupljen na molitvu i žrtvu moli, time proživljava u sebi ono svećeništvo što ga uživa zajedno s Isusom Kristom, koji »vazda živi da zagovara za nas« (Hebr 7,25).²⁵

Moleći na sebi svojstven način, svaka u ime-Isusovo-okupljena zajednica vjernih (a unutar nje svaki vjernik) mora voditi računa o sveopćoj, univerzalnoj Crkvi a tako i o svijetu i njegovim potrebama. Takvo moljenje, stoga, pothranjuje svijest o povezanosti pojedinih manjih crkava s velikom Crkvom koja je po čitavom svijetu. Ta je svijest bila naročito živa i duboka u teškim, a nekad i beznadnim, prilikama prvih kršćanskih stoljeća, usred progona i zatvora, usred nemilih razmirica, hereza i shizama, onda kad je pouzdanje u Boga bilo vjernima jedino jamstvo i uporište. Molitva vjernih rađa se iz žive vjere u Crkvu, a za uzvrat ona podržava u kršćanskoj duši tu vjeru, a s njome i pravi smisao za veličinu Crkve, za njeno poslanje i smisao, a to je razumijevanje potreba drugih, zalaganje, pregaranje, žrtvu i potpuno darivanje za braću.

Zato i ovdje vrijedi ona: *Recte novit vivere qui recte novit orare!* Dobro zna živjeti onaj koji zna dobro moliti!

ZAKLJUČAK

1. Vidjeli smo kako je vjernička molitva prastari, početka neizostavni, molitveni dio liturgijskih sastanaka. Provirući iz dubina vjerske svijesti i doživljavanja molitve starih Izraelaca, kršćanska molitva vjernih preuzima židovsku praksu dajući joj svoj izrazit biljeg. Crkva je tu, kao i inače u bogoslužju Riječi, učenica Sinagoge.

2. Vjernička molitva u ranom kršćanstvu do kraja V. stoljeća općenita je pojava. Nažalost, istančanim smislom za pravu molitvu vjer-

²⁴ R. FALSINI, n. čl. 131—132.

²⁵ U tom smislu *Opća uredba rimskog misala*, 45.

nih mogu se u povijesti kršćanskih crkava dičiti samo prvi vijekovi naše ere. Što dolazi kasnije iskazuje se — ako ne posvemašnjom ustajalošću, nijemošću ili odsutnošću — a ono nenapredovanjem: počinje doba ponavljanja, reproduciranja, obredoslovnog deklamiranja na jeziku što je zajednici naroda bio sve dalji i teži. Časnu rijetku iznimku predstavlja tu zadivljujuća upornost nekih zajednica koje su na kraju liturgije riječi uspjele zadržati prostor za prozvenu molitvu (u nas tzv. molenja).

3. No, sad smo na redu mi: na nama je zadatak da u svojim zajednicama gajimo svijest crkvenosti, da vjernici spoznaju ono što jesu, to će reći: da spoznaju da su Crkva, i to Crkva na putu — *Ecclesia peregrinans* — i pobliže, Crkva koja na putu moli — *Ecclesia orans*.

Molitva nije nikada bila laka stvar. Danas je, čini se, i teža nego prije. Zato će naša generacija moći ispuniti zadatak da vjernički moli samo ako ne bude žalila truda da budi u svojim zajednicama duboku svijest da je Crkva narod potrebnih, onih kojima treba Bog i njegov spas.

Prava vjernička molitva bit će moguća samo ako se bude ozbiljno uzimalo ono što je jedino može pobuditi: a to je Riječ Božja, osjećaj vlastite nedovoljnosti i kršćanski smisao za potrebe drugih u Crkvi i svijetu. Autentična molitva vjernih — kako joj samo ime govori — može provreti tek iz srca koje iskreno vjeruje pa Boga, Crkvu, ljude i svijet uzima ozbiljno. Samo tu je ustuk onoj vječnoj napasti obredoslovnog formalizma i verbalizma, jer, neće do srca Božjega doprijeti oni koji mu govore: Gospodine, Gospodine (usp. Mt 7,21—23), nego oni koji u radosti i slobodi vrše volju Oca nebeskoga; a to je tek onima moguće koji umiju oštroidno uočavati »znakove vremena« i upornom pozornošću pomno osluškiavati »što Duh govori crkvama« (Otk 2,7.11.17.29; 3,6.13.22).